

УДК 340.5+179.5

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-1.15>**Кравчук О. О.,**

доктор юридичних наук, професор, суддя

Вищого антикорупційного суду,

професор

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-7844-2381

Остащук І. Б.,

доктор філософських наук, професор, професор

Українського гуманітарного інституту

ORCID: 0000-0002-6115-0884

ЗАМІННИКИ ПРИСЯГ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

SUBSTITUTES FOR OATHS: COMPARATIVE LEGAL STUDY

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз тверджень, що замінюють присяги, та інших замінників присяг. Вказується що до пошуку шляхів оптимізації і спрощення регулювання в сферах, де вимагалось складення присяг призвели загальне збільшення кількості населення і пришвидшення суспільного життя, збільшення операцій, що вимагали підтвердження присягою, зростання кількості письмових документів (розуміння того, що письмовий документ є більш сталим, ніж усне слово). До сучасних замінників присяг віднесено: усні ствердження, декларації або обіцянки, які відповідне законодавство дозволяє складати замість обов'язкової присяги особам, що не бажають складати присягу (наприклад, за своїми переконаннями); документи, складені під присягою (письмовою присягою, що не проголошується, а підписується в присутності уповноваженої особи), наприклад, афідевіти; декларації, складені без присяги, але під загрозою відповідальності за порушення присяги (кривоприсягу). Наводяться приклади країн (Австралія, Бангладеш, Велика Британія, Індія, Ірландія, США, Ямайка), де діють окремі закони щодо присяг. Ці закони передбачають альтернативну можливість складення твердження замість присяги, або прийняти присягу за іншою формою, що визначить суд, від осіб з особливими переконаннями. Це стосується різних видів присяг, зокрема, судових, посадових, присяг на вірність. Для таких випадків закони передбачають, що незалежно від способу складення, проголошене зобов'язання є обов'язковим. Отже, за його порушення (незалежно від форми присяги) передбачається відповідальність. Розглядається декларація під загрозою відповідальності за кривоприсягу як більш спрощена форма, замінник присяги. Декларація складається особою безпосередньо, вона не підлягає засвідченню, в ній перед підписом безпосередньо сама особа зазначає, що все, наведене в цьому документі, є правдою, і вона підписує цей документ під відповідальністю за кривоприсягу. Наводяться історичні пам'ятки України щодо передбачення замінників присяги. Відзначено, що чинні закони України не передбачають замінників присяг.

Ключові слова: присяга, афідевіт, декларація під присягою, замінник присяги, судовий розгляд, допит свідків, відповідальність за порушення присяги, кримінальна відповідальність.

The article provides a comparative legal analysis of affirmations instead of oaths and other substitutes for oaths. It is pointed out that the search for ways to optimize and simplify regulation in the areas where oaths were required was prompted by the general increase in population and acceleration of social life, the increase in transactions requiring confirmation by an oath, and the growth in the number of written documents (the understanding that a written document is more permanent than the spoken word). Modern substitutes for oaths include: oral affirmations, declarations or undertakings that the relevant legislation allows to be made instead of a mandatory oath by persons who do not wish to take an oath (for example, due to their beliefs); documents signed under oath (a written oath that is not proclaimed but signed in the presence of an authorized person), for example, affidavits; declarations made without an oath, but under the threat of liability for breach of oath (under penalty of perjury). Examples of countries (Australia, Bangladesh, the United Kingdom, India, Ireland, the United States, and Jamaica) with separate statutes on oaths (oath acts) are given. These acts provide for an alternative possibility of making an affirmation instead of an oath, or taking an oath in another form determined by the court, from persons with special beliefs. This applies to various types of oaths, including judicial, official, and loyalty oaths. In such cases, the law provides that regardless of the way the oath is taken, the obligation is binding. Therefore, its violation (regardless of the form of the oath) is punishable. The declaration under penalty of perjury is considered a simplified form of a substitute for an oath. The declaration is drawn up by the person directly, it is not subject to certification, and before signing it, the person himself

or herself states that everything in this document is true, and he or she signs this document under penalty of perjury. The authors cite the historical documents of Ukraine on the provision of substitutes for the oath. It is noted that the current laws of Ukraine do not provide for substitutes for oaths.

Key words: *oath, affidavit, declaration under oath, substitute for oath, trial, interrogation of witnesses, liability for breach of oath, criminal liability.*

Присяги відомі широкому колу з міфології та релігійних текстів, рейтингових серіалів і фільмів, популярних літературних творів різних жанрів і фольклору, сюжетних картин й ікон, трансляцій і навігацій глав держав і відкритих судових засідань та ін. Історія присяг сягає часів виникнення перших держав, у яких намагалися організувати спільне життя за відповідними усталеними правилами. Відомо, що в Київській Русі передбачалися різні присяги для християн та язичників. У ході історичного розвитку присяги, широко використовувані в соціальному житті, втрачали офіційний релігійний характер. Деякі передбачені чинними законами присяги в затверджених текстах все ще містять посилання на Бога, але вони на сьогодні є цілком світськими, мають чітко виражене утилітарне призначення, спрямоване на забезпечення функціонування певного соціального інституту. Сучасні демократичні суспільства, як правило, сприйняли концепцію відділення держави від церкви (коли жодна релігія не може вважатися офіційною або обов'язковою для всіх), свободу віросповідання (коли кожен має право сповідувати будь-яку релігію колективно чи одноособово або не сповідувати жодної релігії). У країнах, де переважало християнство, з'являлись нові релігійні течії, частина з яких заперечували можливість складати присягу або згадувати в них ім'я Бога, посилаючись на ті чи інші аргументи.

Все це сприяло осучасненню присяг і появі їх заміників. Щодо модернізації присяг, то в сьогоденні присяги, як правило, є більш лаконічними (стислими), ніж історичні. Намагаючись зберегти певний аксіологічний інструмент, що відсилає до сумління особи, яка не бажає згадувати Бога в присязі, з модифікованих текстів присяг або було виключено посилання на Бога, або дозволено пропускати ці фрази за бажанням особи.

Для осіб, які заявляють про небажання складати присягу (зокрема, посилаючись на релігійні переконання), було дозволено заміну присяги на урочисту обіцянку, ствердження або інший заміник.

Метою цієї статті є порівняльно-правовий аналіз тверджень, що замінюють присяги, та інших заміників присяг.

Вищезгадані зміни яскраво видно на прикладі країн загального права, де є окремі закони щодо присяг. Вони широко передбачають альтернативну можливість складення твердження замість присяги. Окрім того, в багатьох випадках законодавство передбачає можливість прийняти присягу за іншою формою, що визначить суд,

від осіб з особливими переконаннями. В такому випадку закони передбачають, що незалежно від способу складення, відповідно проголошене зобов'язання є обов'язковим. Отже, за його порушення (незалежно від форми присяги) передбачається відповідальність. Це пов'язано з юридичною конструкцією правової охорони конкретних зобов'язань у країнах загального права – через установавлення відповідальності саме за порушення присяги, а не за незаконні дії під присягою.

Про розвиток у законодавстві Англії підходів, що дозволяють особі замість присяг робити заяву (ствердження), пише Грехем МакБейн. До появи сучасного закону 1978 р., зазначає вчений, особа могла завжди надати ствердження замість присяги в усіх випадках, коли закон вимагав скласти присягу, вже понад 100 років. А коли особа складала присягу, то не мало значення, чи вірить вона у вищі сили. По суті, на думку автора, це призвело до фактичної заміни присяг заявами, й надалі він пропонує замінити всі присяги деклараціями, вважаючи цей термін більш зрозумілим, ніж ствердження (*affirmation*) [1].

У Великій Британії Законом «Про присяги» 1978 р. передбачено: якщо присяга може бути законно складена, якщо вона була складена у формі та способом, відмінним від передбаченого законом, особа зобов'язана нею, якщо вона була складена в такій формі й певній церемонії, які вона, можливо, оголосила обов'язковими. Згідно з законом про присяги, допускаються різні форми її складення – з релігійним і без релігійного контексту. Водночас, якщо особа заперечує складання присяги, вона, за цим законом, повинна мати право замість присяги зробити урочисте ствердження (англ. *solemn affirmation*). Урочисте ствердження формулюється так: «Я урочисто, чесно та правдиво проголошую та стверджую...» (далі йде текст приписаної законом присяги за виключенням деяких слів) [2].

В Індії присяги та твердження відрізняються лише формою: присяга починається словами: «Я клянусь іменем Бога» («*I do swear in the name of God*»), твердження – словами «Я урочисто стверджую» («*I do solemnly affirm*») [3].

В Ямайці, згідно з Законом «Про присяги», вони починаються так: «Я клянусь Всемогутнім Богом» («*I swear by Almighty God*»), в той час як ствердження на початку має таке формулювання: «Я урочисто, відверто і правдиво заявляю та підтверджую» («*I do solemnly, sincerely and truly, declare and affirm*») [4].

Згідно з Законом австралійського штату Квінсленд «Про присяги» 1867 р., якщо будь-яка особа, викликана як свідок або від якої вимагається чи яка бажає дати присягу чи дати показання, виступає проти присяги, то це буде законним для суду, судді чи іншої головної особи або особи, яка має право адмініструвати присягу або приймати показання під присягою, дозволити такій особі замість присяги зробити його або її урочисто заяву словами такого змісту: «Я, А. Б., урочисто щиро і правдиво стверджую і заявляю і т. д.». Окремі тексти таких заяв передбачено вказаним законом для членів різних релігійних спільнот, поширених на території штату [5]. Аналогічні правила передбачені Законом австралійського штату Новий Південний Уельс «Про присяги» 1900 р. [5].

Систематизуючи в таблиці види, випадки й тексти присяг та осіб, які мають їх складати та приймати, Закон Уганди «Про присяги» 1963 р. дозволяє будь-якій особі, що заперечує проти складення присяги та бажає зробити заяву замість присяги, зробити це, не будучи допитаною щодо підстав такого заперечення чи бажання, або іншим чином. Згідно з законом, у такому випадку форма необхідної присяги повинна бути модифікована шляхом заміни слів присяги словами: «Я урочисто, щиро і правдиво стверджую, що», за необхідності, мають бути зроблені й інші зміни форми. Як виняток, у будь-якому випадку, коли складається Присяга на вірність, замість слів «правдиво підтвердити» в цьому розділі треба замінити слова «правдиво заявляю та підтверджую», а слова «допоможи мені, Боже» мають бути пропущені. У таблиці, де систематизовані присяги, цей Закон у кожній присязі передбачає два варіанти формули: «присягаю іменем Всемогутнього Бога/урочисто стверджую» [7].

Згідно з Законом «Про присяги» 1873 р. Бангладешу, якщо будь-яка сторона або свідок визначеного судового провадження пропонує дати свідчення під присягою чи урочистим ствердженням у певній формі, поширеній серед осіб тієї раси чи переконань, до яких він належить, і суд встановить, що це не суперечить правосуддю або порядності, і не має на меті вплинути на певну третю особу, то суд може, якщо вважатиме за потрібне, дозволити цій особі скласти саме таку присягу чи заяву [8].

Згідно із Законом Ірландії 1888 р., кожній особі, яка заперечує прийняття присяги та зазначає як підставу для такого заперечення те, що вона не має релігійних переконань, або що складення присяги суперечить її релігійним переконанням, має бути дозволено зробити своє урочисте підтвердження замість прийняття присяги в усіх місцях і для будь-яких цілей, де присяга вимагається або вимагатиметься законом. Це підтвердження має таку саму силу й наслідки, якби особа склала присягу. І якщо певна особа, що робить таке твердження, нав-

мисно, фальшиво та корупційно стверджує про будь-яку обставину чи річ, яка в разі надання під присягою означала б навмисне і корупційне лжесвідчення, вона підлягає судовому переслідуванню, обвинуваченню, вироку й покаранню так само, ніби вчинено навмисне та корупційне лжесвідчення [9].

З-поміж історичних пам'яток України варто навести такий приклад. Постановою Ради Міністрів Української Держави від 30 травня 1918 р. «Про урочисту обітницю урядовників і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі» було визначено текст присяги для військовослужбовців Української Держави окремо для військовослужбовців християнської віри, що закінчувався словами «В цих справах найдопоможе мені Господь Бог Всесильний» та посилання на процедуру цілування Хреста та Святого Писання. Цією ж постановою окремо було передбачено текст обітниці для військовослужбовців, що є язичниками, і тих, хто не може дати (скласти) присягу згідно своєї віри. Обітниця не включала посилання на Бога та згаданого цілування [10].

Сучасні закони України, що передбачають складення присяг, і тексти присяг, затверджені цими законами, не містять посилання на Бога. Використання священних книг чи реліквій при складенні присяг також не передбачаються законами. Конституційні традиції складення присяги Президента України приписують складення інаугураційної присяги на Пересопницькому Євангелії [11, с. 36, 184]. Закони України не говорять, що треба робити, якщо особа (наприклад, свідок, викликаний до суду) відмовляється скласти присягу. Суддя, що потрапить у таку ситуацію, цілком імовірно, вирішить дозволити особі замінити слово «присягаю» у фразі «присягаю говорити суду правду» на слово «обіцяю».

Загальне збільшення кількості населення і пришвидшення суспільного життя, збільшення операцій, що вимагали підтвердження присягою, призводили до пошуку шляхів оптимізації і спрощення регулювання в сферах, де вимагалось складення присяг. Це разом зі зростанням кількості письмових документів (розумінням того, що письмовий документ є більш сталим, ніж усне слово) призвело до появи й широкого застосування афідевітів та інших заяв під присягою.

Афідевіт – це документ, скріплений присягою, заява під присягою. Він застосовується, як правило, в суді чи пред'являється іншій відповідній посадовій особі (яка має право розглядати й вирішувати юридичний спір або іншу справу) у випадку, коли дозволяється не допитувати свідків безпосередньо [1]. Афідевіт засвідчується уповноваженою особою, яка має право адмініструвати присяги (наприклад, нотаріус).

У країнах загального права, як уже зазначалося, значна кількість юридичних документів,

що надаються суду, можуть або повинні бути скріплені присягою (скажімо, клопотання про арешт або обшук, що можуть також називатися афідевітами). Відповідно, в разі наведення у таких документах неправдивих відомостей, особа нестиме відповідальність за кривоприсягу [12].

Іще більш спрощеною формою, заміником присяги, є декларація під загрозою відповідальності за кривоприсягу. Декларація складається особою безпосередньо, вона не підлягає засвідченню, в ній перед підписом безпосередньо сама особа зазначає, що все, наведене в цьому документі, є правдою, і вона підписує цей документ під відповідальністю за кривоприсягу (*under penalty of perjury*).

Наприклад, згідно з федеральним законодавством США, в усіх випадках, окрім тих, коли закон вимагає складення присяги перед конкретною посадовою особою (крім нотаріуса), а також крім посадової присяги, відповідне питання може бути з такою ж силою та ефектом підтверджено, засвідчено, встановлено або доведено декларацією без присяги (*unsworn declaration*), сертифікатом, підтвердженням або заявою у письмовій формі від такої особи, яка підписана нею як правдива під страхом покарання за неправдиві свідчення. Закон установлює форму такої заяви: «під страхом покарання за неправдиві свідчення я заявляю (або стверджую, засвідчую чи підтверджую), що вищезначене є правдивим і правильним. Виконано (дата)» [13].

Згідно з Законом австралійського штату Новий Південний Уельс «Про присяги» 1900 р., якщо будь-яким законом щодо публічних доходів чи публічної служби або в публічній сфері будь-якими офіційними правилами в певній сфері передбачено, що особа має підтвердити присягою чи афідевітом (заявою під присягою) конкретну дію, обставини чи річ, або для цілей підтвердження певних рахунків чи книг, надходжень або видатків, чи з будь-якою іншою метою, губернатор має право шляхом публікації повідомлення про це в Газеті, надати декларації того ж самого ефекту, що і присяга чи афідевіт [6]. Аналогічні правила передбачені Законом австралійського штату Квінсленд «Про присяги» 1867 р. [5].

Українському праву такий інститут не відомий. Однак схожі формулювання («наведена інформація є достовірною» або «наведена в цій декларації інформація є повною та достовірною») традиційно використовуються в податкових деклараціях. Щоправда, відповідальність за наведення недостовірної інформації в деклараціях наступає за конкретні податкові правопорушення, а не за кривоприсягу.

Цікаво буде згадати інший приклад. Аналізуючи в одній зі статей процедуру присяг суддів Міжнародного кримінального суду – постійно діючого міжнародного судового органу, утворе-

ного відповідно до міжнародного договору, Римського статуту, ми згадували про те, що сама їх присяга називається в Римському статуті й Правилах процедури і доказування суду «урочистим зобов'язанням» («*solemn undertaking*»). У тексті цього зобов'язання вживається слово-обіцянка «зобов'язуюсь» («*I solemnly undertake*»), замість слів обіцяю, клянусь чи присягаю (*promise, swear*) [14].

Це є прикладом активного розвитку в країнах загального права, які широко використовують поняття присяги (*oath*) в юридичних процедурах, зокрема посадової присяги (*oath of office*), підходів щодо можливості замість присяги надати зобов'язання або ствердження (*affirmation*), якщо внутрішні, зокрема релігійні, переконання особи не дозволяють скласти саме присягу. Аналогічний підхід можемо побачити, наприклад, у Правилі 3 Правил іншого міжнародного суду – Європейського суду з прав людини, яке передбачає складення новим суддею присяги або урочистої декларації [15]. Дозволимо собі припустити, що, автори тексту Римського статуту одразу використали термін зобов'язання задля того, щоби не встановлювати означеного винятку (Міжнародний кримінальний суд за часом створення є одним із найбільш сучасних). Як ми вже зазначали, фактично відповідне урочисте зобов'язання суддів МКС нічим не відрізняється від присяги – ні за жестами, ні за наповненням церемонії. Навіть на офіційній сторінці Суду ця церемонія називається так, як завжди називаються церемонії присяги (*Swearing-in ceremony*) [16; 17], і суддями вона сприймається саме як посадова присяга [18]. Детальніше про присяги та їх заміники йдеться у нашій монографії «Присяги» (2025) [11].

Висновки. В багатьох країнах замість обов'язкових присяг особа, згідно з законом, може скласти декларацію, обіцянку або твердження; якщо тексти таких присяг містять посилення на Бога, то в обіцянці чи твердженні вони можуть бути опущені або замінені прийнятною для відповідної особи фразою (відповідно до її переконань). Деякі сучасні присяги офіційно іменуються урочистим зобов'язанням або іншим подібним чином (але не присягою).

Сучасними заміниками присяг є:

- усні ствердження, декларації або обіцянки, які відповідне законодавство дозволяє складати замість обов'язкової присяги особам, що не бажають складати присягу (наприклад, за своїми переконаннями);
- документи, складені під присягою (письмовою присягою, що не проголошується, а підписується в присутності уповноваженої особи), наприклад, афідевіти;
- декларації, складені без присяги, але під загрозою відповідальності за порушення присяги (кривоприсягу).

Замінники присяг у низці держав, приклади законодавства яких ми навели у цій статті, є свідченням актуального розвитку інституту присяги

в правовій системі та сфері моралі й свободи совісті громадян. Ці питання продовжують мати високу наукову актуальність.

Список використаних джерел:

1. McBain G. Modernising the Law on Oaths & Affirmations. *International Law Research*; 2020, Vol. 9, No. 1; 2020. <https://doi.org/10.5539/ilr.v9n1p1>
2. Oaths Act, 1978. *Oaths Act*, 30 June 1978. United Kingdom. UK public general acts. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/19>
3. Oaths Act, 1969. *The Oaths Act*. Act № 44 of 1969, 26 December, 1969. India. <http://legislative.gov.in/sites/default/files/A1969-44.pdf>
4. The Oaths Act, 1889. Ministry of Justice – Government of Jamaica. <https://moj.gov.jm/sites/default/files/laws/Oaths%20Act.pdf>
5. Oaths Act, 1867. *Queensland legislation. Queensland Government*. <https://www.legislation.qld.gov.au/view/html/inforce/current/act-1867-012#pt.1>
6. Oaths Act № 20, 1900. *NSW Legislation. NSW Government* <https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/current/act-1900-020#statusinformation>
7. Oaths Act, 1963. *Oaths Act, 9 October, 1963. Uganda. Uganda Legal Information Institute*. <https://ulii.org/ug/legislation/consolidated-act/19/>
8. Oaths Act, 1873. *The Oaths Act № X of 1873. Laws of Bangladesh*. <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-29.html>
9. Oaths Act, 1888. *Irish Statute Book. Government of Ireland*. <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1888/act/46/enacted/en/print.html>
10. «Державна служба в Україні. Історичні паралелі». Документальна виставка. *Державна архівна служба України*, 23 червня 2020 року. <https://archives.gov.ua/ua/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BB%D1%96/>
11. Кравчук О.О., Остащук І.Б. Присяги: Монографія. Одеса: Юридика, 2025. – 542 с.
12. Stephen W. Gard. Bearing false witness: perjured affidavits and the Fourth Amendment. *Suffolk University Law Review*. 2008, №3, Vol. 41. [https://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/legaldocs/klvykwoajvg/BEARING%20FALSE%20WITNESS%20PERJURED%20AFFIDAVITS%20AND%20THE%20FOURTH%20AMENDMENT%20\(1\).pdf](https://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/legaldocs/klvykwoajvg/BEARING%20FALSE%20WITNESS%20PERJURED%20AFFIDAVITS%20AND%20THE%20FOURTH%20AMENDMENT%20(1).pdf)
13. 28 U.S. Code § 1746. U.S. Code. Title 28. Unsworn declarations under penalty of perjury. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/28/1746>
14. Кравчук О., Остащук І. (2024). Присяга суддів Міжнародного Кримінального Суду. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024, №3, с. 542–546. http://www.lsej.org.ua/3_2024/3_2024.pdf
15. Rules of Court (2024). European Court of Human Rights, Registry of the Court, 22 January 2024. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng
16. ICC – Swearing-in ceremony (2003). *International Criminal Court, Press Release*: 11 April 2003. <https://www.icc-cpi.int/news/icc-swearing-ceremony#:~:text=As%20regards%20the%20ICC%2C%20the,investigations%20and%20prosecutions%20and%20the>
17. Swearing in ceremony for six newly elected judges 8 March 2024. *IntlCriminalCourt*, 8 March, 2024. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=fbPObPtbtvo>
18. Iulia Motoc, Vineri, 8 Martie... Facebook, 6 March, 2024. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02NttQ5mjZ7UJpu4mK1FewsDyn1uyuapVFAqztyUuqoVuNMhfavvufFT1snxRJirmkl&id=10004565979787723